

RAPPORT A04-264-Y

**Archeologische begeleiding
Jeruzalemstraat 12 te Gouda**

Opdrachtgever: Gemeente Gouda
Postbus 1086
2800 AA Gouda

COLOFON

Rapport A04-264-Y
Archeologische begeleiding Jeruzalemstraat 12 te Gouda
Conceptversie, november 2005
Toetsing door gemeentelijk archeoloog, 23 maart 2006
Definitieve versie, 5 april 2006

Auteurs: M. van Dasselaar en D.S. Habermehl
Uitvoerders: drs. J. Weterings, E. Noels, M. van Dasselaar
Aardewerk en kleipijpen: J. van Horssen
Digitale uitwerking tekeningen: R. Nijdam
Redactie: Ing. A.J. Vermeulen
Archeologisch interpretatie: drs. J. Weterings
Advisering: drs. J. Weterings, drs. M.J. Groenendijk
Autorisatie:

drs. M.W.A. de Koning
senior-archeoloog ArcheoMedia BV
e-mail: koning@arnicon.nl

©ArcheoMedia BV, 2006

ISBN: 90-5970-315-4

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Certificering

ArcheoMedia BV heeft sinds 1994 een veiligheidsbeheerssysteem dat voldoet aan de eisen van de VCA. Sinds 1996 voldoet het kwaliteitssysteem van ArcheoMedia BV aan de eisen van de NEN-EN-ISO 9001. Sinds 2003 voldoet het kwaliteitssysteem aan de eisen van de NEN-EN-ISO 9001:2000. ArcheoMedia BV is door het College voor de Archeologische Kwaliteit en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek geschikt bevonden voor het verrichten van vergunningsgebonden opgravingswerkzaamheden.

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING.....	1
1.1	Aanleiding tot het onderzoek.....	1
1.2	Administratieve gegevens van de onderzoekslocatie	1
2.	CONTEXT EN VOORGAAND ONDERZOEK.....	3
3.	ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING	6
3.1	Doel van het onderzoek.....	6
3.2	Onderzoeksmethoden.....	6
3.3	Resultaten.....	7
	3.3.1 Sporen en structuren.....	7
	3.3.2 Vondsten	8
	3.3.3 Interpretatie	9
3.4	Beantwoording onderzoeksvragen	11
4.	CONCLUSIES.....	12
	GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR.....	13

1. INLEIDING

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

Op 3 en 4 juni 2004 heeft ArcheoMedia BV, in opdracht van gemeente Gouda, een archeologische begeleiding verricht aan de Jeruzalemstraat 12 te Gouda.

Het onderzoek vond plaats op advies van gemeentelijk archeoloog van Gouda dhr. M.J. Groenendijk. Aanleiding vormden de restauratiewerkzaamheden aan de Jeruzalemkapel, waarbij tijdens graafwerkzaamheden in het achter de Jeruzalemkapel gelegen gebouw een keldertje werd ontdekt. Doel van het onderzoek was de aangetroffen resten te documenteren, dateren en advies uit te brengen omtrent de behoudenswaardigheid van deze resten.

Het onderzoek voldoet aan de normen en richtlijnen van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) van het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK). In het rapport zijn diverse teksten uit de KNA overgenomen om de gevolgde methode en de genomen beslissingen te verduidelijken.

1.2 Administratieve gegevens van de onderzoekslocatie

Soort onderzoek:	Archeologische begeleiding
Provincie:	Zuid-Holland
Gemeente:	Gouda
Plaats:	Gouda
Locatiennaam:	Jeruzalemstraat 12
Kadastrale gegevens:	Gemeente Gouda, sectie C, perceelnummer: 530
RD-coördinaten:	x = 108.717 y = 447.135 x = 108.723 y = 447.137 x = 108.718 y = 447.130 x = 108.723 y = 447.131
Oppervlakte:	ca. 10 m ²
ROB-onderzoeksmeldingsnummer:	CIS-code 6658
Archis-vondstmeldingsnummer:	400373
Complextype:	stad (bewoningssporen)
Datering:	15 ^e -19 ^e eeuw
Opdrachtgever :	Gemeente Gouda Postbus 1086 2800 BB Gouda

Bevoegd gezag:

Gemeente Gouda
Postbus 1086
2800 BB Gouda
contactpersoon: drs. M.J. Groenendijk
telefoon: 0182-588392
e-mail: Groenendijk@Gouda.nl

Beheer en plaats van vondsten
en documentatie:

Archeologisch Depot Gouda
Edisonstraat 16 M
2809 PB Gouda
telefoon: 0182-504157

beheerder: drs. M.J. Groenendijk
telefoon: 0182-588392/06-48135664
e-mail: maarten.groenendijk@gouda.nl

Restauratie van de Jeruzalemkapel

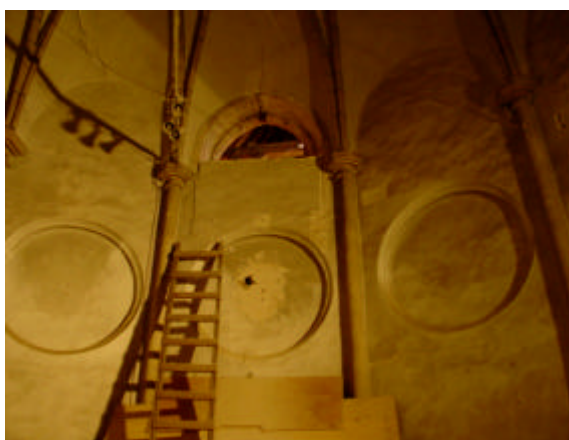
De buitenzijde van de twaalfhoekige kapel is weer zichtbaar

Een dichtgezet venster van de kapel

De dichtgezette vensters worden weer opengemaakt

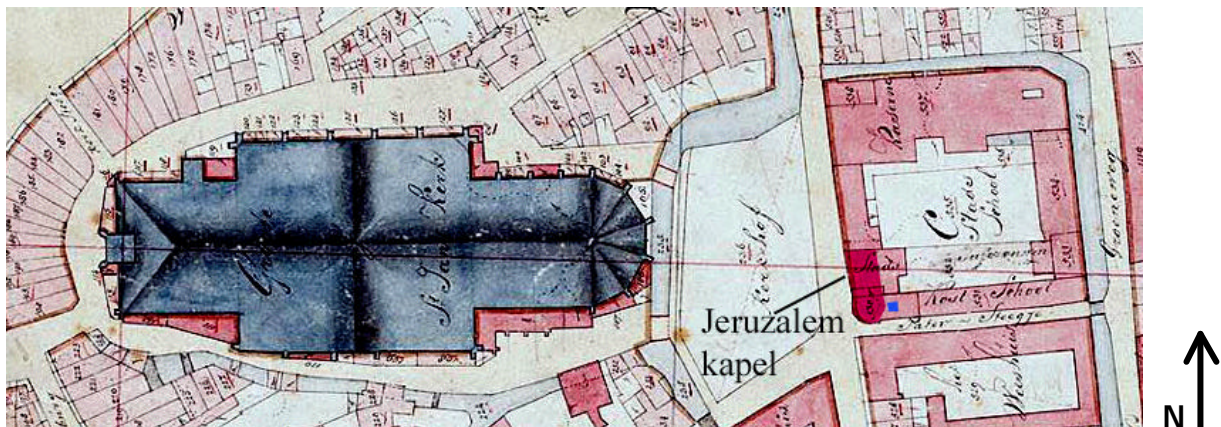

Een kijkje vanuit de kapel door het venster

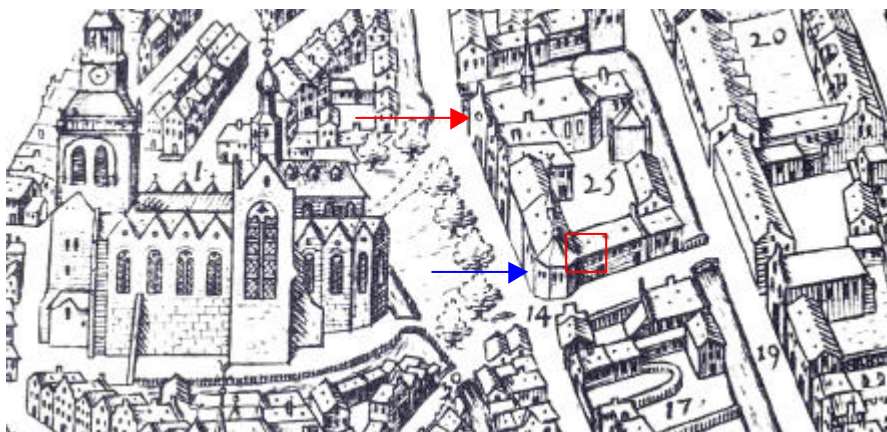
2. CONTEXT EN VOORGAAND ONDERZOEK

De onderzoekslocatie is gelegen in het centrum van Gouda, vrijwel direct ten oosten van de St.-Janskerk. De kadastrale kaart van 1832 geeft de oorspronkelijke situatie goed weer en toont dat de onderzoekslocatie deel uitmaakt van een bebouwingsblok tussen de Jeruzalemstraat, Patersteeg en Groeneweg (afbeelding 1 en 2). Dit blok vormde oorspronkelijk het Collatiehuis of St. Paulusconvent, een klooster waar de Collatiebroeders verbleven. In de zuidoostelijke hoek van het bebouwingsblok, direct ten westen van de onderzoekslocatie, ligt de Jeruzalemkapel.

De Jeruzalemkapel werd gebouwd tussen 1497 en 1504 in opdracht van de Goudse priester Gijsbracht Willemsz Raet. Reden voor de bouw was een door Raet tussen 1478 en 1487 ondernomen bedevaart naar Jeruzalem. De architectuur met een twaalfhoekig en aansluitend rechthoekig deel, is geïnspireerd op het Heilige Graf in Jeruzalem. Na zijn dood in 1511 werd Raet begraven in het rechthoekige deel en ging de kapel over in handen van het naastgelegen St.-Paulusconvent.¹

Afbeelding 1: ligging onderzoekslocatie op de kadastrale kaart van 1832 ■ = onderzoekslocatie.

Afbeelding 2: het Collatiehuis (nummer 25) afgebeeld op de kaart van Braun & Hogenberg uit 1585. Op de kaart zijn de Pauluskapel (rode pijl), de Jeruzalemkapel en verschillende kloostergebouwen te onderscheiden. Naar Van der Mark-Hoevers 1986, 20. → = Pauluskapel → = Jeruzalemkapel □ = onderzoekslocatie.

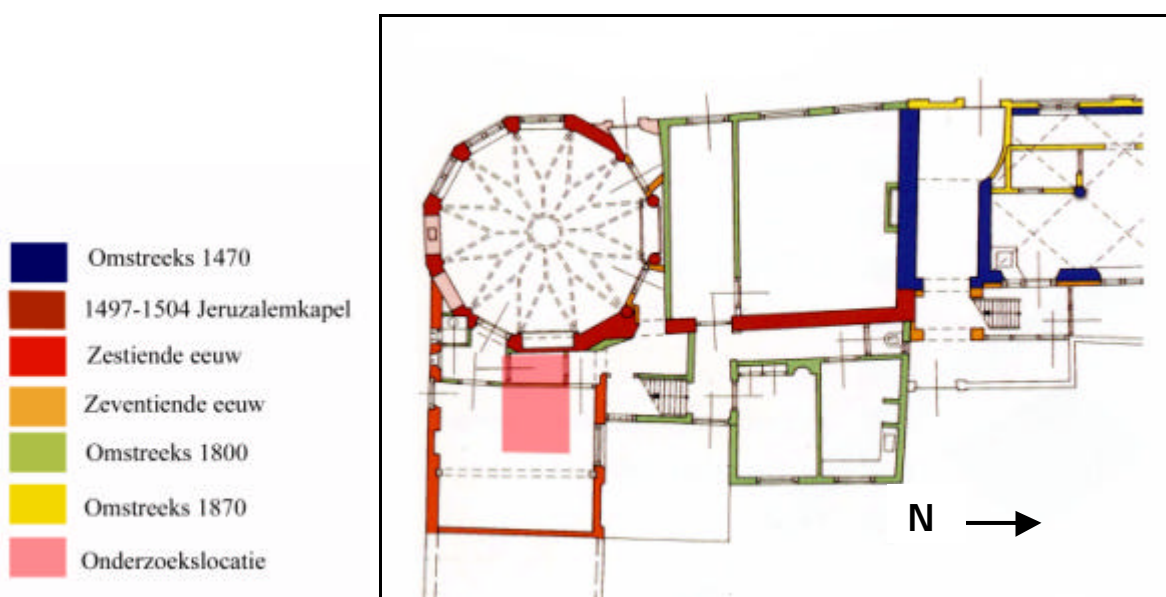
¹ Akkerman *et al.*, 1998, 89.

De geschiedenis van het Collatiehuis of St. Paulusconvent gaat terug tot 1425, toen priester Dirk Floriszoon aan het Hollands Kapittel zijn huis schonk, onder voorwaarde dat daar enkele priesters zouden worden gevestigd, die tot taak kregen om op feestdagen na de vespers een collatie (eenvoudige prediking) te houden voor het stadsvolk.² Na de Reformatie, eind 16^e eeuw, kregen de kloostergebouwen andere functies, zoals weeshuis, armenhuis en looihal. Omstreeks 1800 werd het rechthoekige deel van de Jeruzalemkapel, dat zich ten noorden van het twaalhoekige deel uitstrekte, afgebroken voor de bouw van een woonhuis. In 1942 tenslotte, werden de Pauluskapel en verschillende andere kloostergebouwen gesloopt. Tegenwoordig ligt ter plekke van het klooster en de Pauluskapel het Raoul Wallenberg plantsoen.

Twee jaar voor de sloop van het Collatiehuis vond een bouwhistorische opname plaats door het toenmalige Rijksbureau voor de Monumentenzorg.³ Naar aanleiding van dit onderzoek is een geperiodiseerde plattegrond van het Collatiehuis vervaardigd, waarvan afbeelding 3 een detail toont.⁴

In de tekening is de ontwikkeling van de bebouwing duidelijk te volgen. Met betrekking tot de historie van de onderzoekslocatie zijn tenminste drie gebouwen van belang: het Collatiehuis, de Jeruzalemkapel en een 18^e-eeuws woonhuis, direct ten noorden van de kapel.

De Jeruzalemkapel en het deel van de zuidelijke kloostervleugel waarin nu het keldertje is aangetroffen, zijn bij de sloop gespaard gebleven. Van de zuidgevel van het St. Paulusconvent resteert slechts een gedeelte van ca. 6,70 m. Dit deel, in oranje op de afbeelding aangegeven, is bij de opmeting van de RDMZ (1940) in de 16^e eeuw gedateerd (afbeelding 3). Bij later onderzoek dateert het Instituut voor Bouwhistorische Inventarisatie en Documentatie (IBID) deze zuidvleugel op grond van bouwhistorische elementen omstreeks 1590.⁵

Afbeelding 3: detail van de geperiodiseerde plattegrond van het Collatiehuis (RDMZ, 1940). Naar Denstlagen 2001, 272.

² Denstlagen 2001, 189-190.

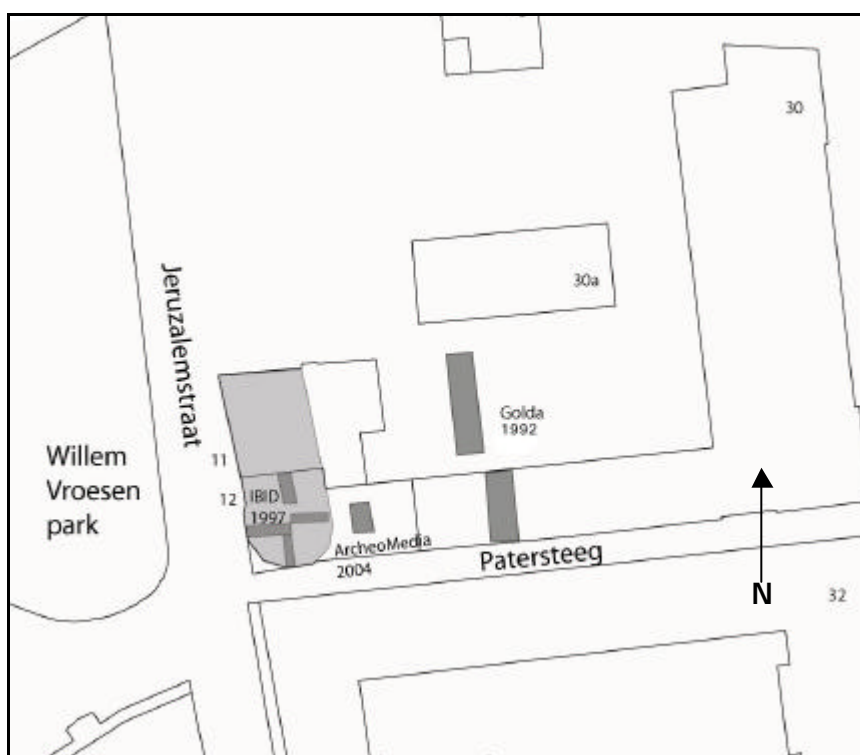
³ Denstlagen 2001, 195.

⁴ Denstlagen 2001, 272

⁵ Akkerman *et al.* 1998, 47.

In de directe omgeving van de onderzoekslocatie hebben in het verleden reeds enkele onderzoeken plaatsgevonden (zie overzicht op afbeelding 4). Uit dit archeologisch onderzoek weten we dat de onderzoekslocatie reeds vroeg in de Goudse ontstaansgeschiedenis bewoond is geweest. In 1992 voerde de Archeologische Vereniging Golda een opgraving uit aan de Patersteeg, in het gebouw van het huidige streekarchief (Projectnummer ADG 9214). Bij deze opgraving werd onder andere uit de 12^e eeuw daterend aardewerk en verguld boek- of kistbeslag aangetroffen. Deze vondsten maken het aannemelijk dat de betreffende locatie reeds vroeg in de Goudse geschiedenis bewoond werd door personen van hoge status, mogelijk de heren Van der Goude.⁶

In 1997 werd door IBID in de Jeruzalemkapel een archeologisch onderzoek uitgevoerd, in samenwerking met Golda en afdeling SVM van de gemeente Gouda.⁷ Naast een 17^e of 18^e-eeuwse haardpartij werd bij dit onderzoek een muur aangetroffen die vermoedelijk deel uitmaakt van het huis dat voorafging aan de Jeruzalemkapel. In hetzelfde jaar is bouwhistorisch en historisch onderzoek aan de kapel verricht, dat is samengevat in de publicatie 'De Jeruzalemkapel in Gouda'.⁸

Afbeelding 4: overzicht van de verschillende onderzoeken.

⁶ Van Dasselaar en Sprokholt 1993, 22-24. Recent is het beslag mogelijk geïdentificeerd als beslag van een harnas.

⁷ Akkerman *et al.* 1998, 67. IBID heet tegenwoordig BAAC.

⁸ Akkerman *et al.* 1998

3. ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING

3.1 Doel van het onderzoek

Het doel van archeologisch onderzoek is het documenteren van gegevens van archeologische vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden. Een archeologische begeleiding houdt in dat bestaande, niet archeologische, graafwerkzaamheden worden bijgewoond door een archeoloog, met het doel eventuele archeologische vondsten te kunnen onderzoeken en documenteren. In deze werd tijdens de verwijdering van een vloer een kelder aangetroffen en reeds deels vrijgelegd. In het kader van het archeologisch onderzoek is de kelder verder ontgraven, geïnspecteerd en gedocumenteerd.

Met betrekking tot dit onderzoek is een aantal onderzoeksvragen geformuleerd:

- Wat was de functie van het keldertje?
- Wat is de datering van het keldertje?
- Kan het keldertje zichtbaar blijven in de nieuwe inrichting van de ruimte?

3.2 Onderzoeksmethoden

Gedurende het onderzoek zijn de tijdens de restauratiewerkzaamheden aangetroffen kelder en overige sporen door ArcheoMedia verder vrijgegraven en onderzocht.⁹ Alle werkzaamheden zijn handmatig uitgevoerd. In het deel van het keldertje waarvan het gewelf ontbrak, is de vulling onderzocht en zijn vondsten verzameld. Tevens is van deze vulling een monster genomen (M1). Het veldteam bestond uit drs. J. Weterings, M. van Dasselaar en E. Noels. De dagelijkse leiding was in handen van J. Weterings. Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden is ter plekke overlegd met drs. M.J. Groenendijk (gemeentelijk archeoloog Gouda) over de te volgen stappen.

Afbeelding 5a: links het twaalfhoekige deel van de Jeruzalemkapel, rechts het keldertje.
Afbeelding 5b: het vrijleggen van het keldertje.

⁹ In strikte zin betreft het dan ook een beperkte opgraving.

3.3 Resultaten

3.3.1 Sporen en structuren

Tijdens het onderzoek zijn zes sporen gedefinieerd (afbeelding 7). De enige duidelijke structuur wordt gevormd door het keldertje, dat waarschijnlijk als voorraadkelder kan worden geïnterpreteerd.

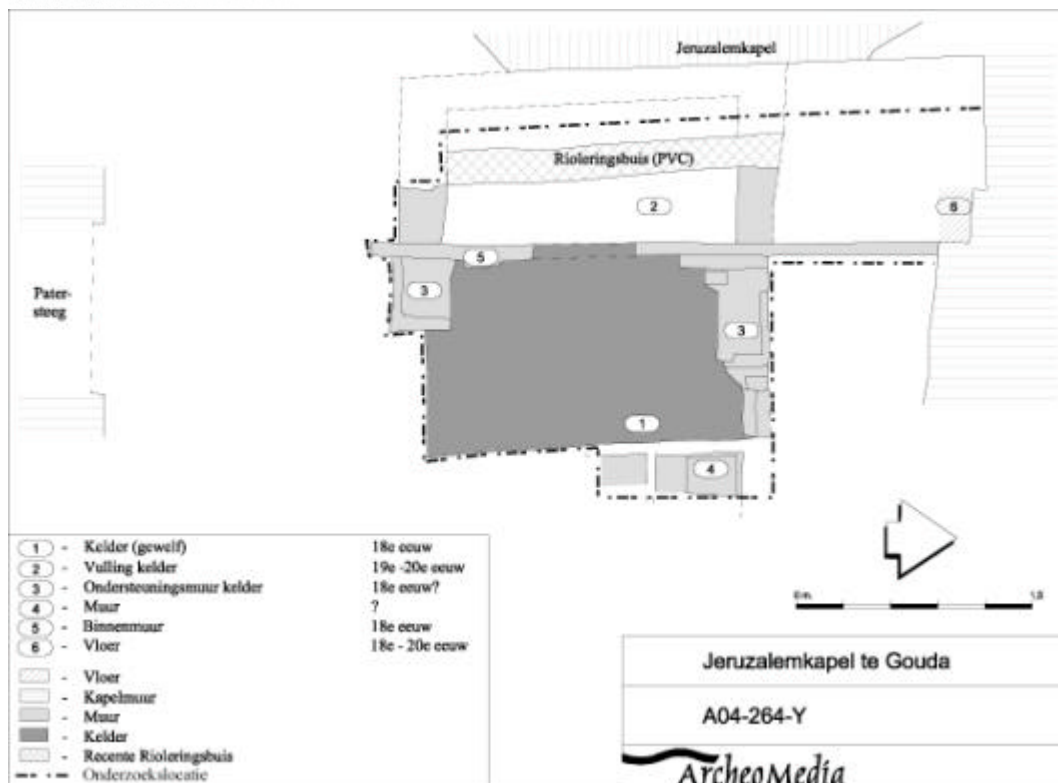

Afb. 6a: het keldergewelf van buiten gezien.

Afbeelding 6b: het keldergewelf van binnen gezien.

De muurresten die behoren tot het keldertje zijn onder spoor 1 geschaard. Deze kelder meet 2,1 bij 1,2 meter. Het gewelf varieert in hoogte van 1,0 tot 1,18 meter en is opgebouwd uit ijsselstenen (formaat 16x8x4 cm; één steen breed). Beide zijden zijn dichtgesmeerd met cement. De kelderruimte is dichtgestort met afval in de vorm van steengruis en ijzerslakken; spoor 2 en tevens monster 1. In deze vulling bevinden zich pijpenkoppen en aardewerkfragmenten uit de 18e, 19e en 20e eeuw. Tegen beide zijden van het gewelf zijn stukken muurwerk aangebracht (spoor 3). Verder loopt dwars over het gewelf (noord-zuid) een halve steen brede muur (steenformaat 16x8x4 cm), die gezien de constructie waarschijnlijk als binnenmuur kan worden geïnterpreteerd (spoor 5). Het deel van de kelder ten westen van de muur spoor 5 is niet overwelfd en vormde mogelijk de opening. De westmuur van de kelder bevindt zich vlak voor de oostmuur van de kapel en is er koud tegenaan gezet. Een andere muur (spoor 4), ten oosten van de kelder, wordt oversneden door de kelder en is opgebouwd uit stenen van het formaat 22x10,5x5,5 cm. Dit steenformaat is moeilijk te dateren, want komt van de 14^e/15^e tot 19^e eeuw voor. Spoor 6, tenslotte, is een vloer, die nog juist in een hoek van de betreffende ruimte kon worden vastgesteld. Deze vloer heeft waarschijnlijk in de gehele ruimte gelegen, maar de relatie met de kelder is niet duidelijk.

Afbeelding 7: overzichtstekening van de aangetroffen sporen.

3.3.2 Vondsten

Alle tijdens het onderzoek geborgen vondsten zijn afkomstig uit de vulling van het keldertje. Het betreft aardewerk en kleipijpen.

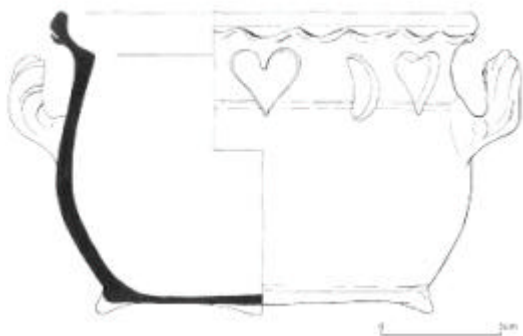
In totaal werden vijftien pijpenkoppen aangetroffen, vrijwel allemaal voorzien van een hielmerk. Zes stuks waren gemerkt met een gekroonde 30. Dit merk werd van 1714 tot 1940 gebruikt. Drie stuks waren gemerkt met de gekroonde letters WL, wat staat voor Willem Lambertszoon en werd gestempeld van 1660-1940. Eén exemplaar was gemerkt met de gekroonde letters ES. Dit merk werd van 1708 tot 1940 gezet. Op deze pijpenkop is met een potlood de naam Mantijn geschreven (zie afbeelding 8). Dit is ongetwijfeld de naam van de gebruiker. Er is één versierde kop. Het stelt een naar beneden duikend dolfinachtig wezen voor, waarbij de hiel van de pijp de snuit van het wezen is. De pijpenkop is verder ongemerkt. Twee miniatuurpijpjes hebben een melkmeisje als hielmerk dat tussen 1660 en 1940 gestempeld is. Van één pijpenkop is het hielmerk afgebroken en van één is het merk onleesbaar.

Door de lange gebruiksduur van de hielmerken zijn ze hier slecht te gebruiken voor een datering. Een betere datering geeft de vorm van de kop. Alle grote pijpenkoppen zijn van het door Duco beschreven type J, dat vanaf ca. 1850 tot ca. 1940 in gebruik was. De miniatuurpijpjes zijn van het type h. Dit type zou met een normale grootte van 1775 tot 1815 dateren maar de datering van deze weinig voorkomende miniatuurpijpjes kan later liggen. Bijna alle pijpenkoppen zijn aan de binnenzijde geblakerd door het gebruik. Alleen de kop met het dolfinachtige wezen en de beide miniatuurpijpjes zijn ongerookt. In totaal zijn 55 fragmenten van pijpenstelen gevonden. Ze variëren in dikte van 0,4 tot 0,7cm. 11 steeltjes zijn versierd met raderingen. Eén steeltje was versierd met een bladerrank. De overige 43 steeltjes zijn onversierd. Opvallend is dat op een aantal pijpenkoppen en stelen metaalslak gekit zit.

Afbeelding 8: pijpenkop met de naam Mantijn in potlood.

Er zijn vier stuks aardewerk gevonden. Een komfoor van witbakkend aardewerk met een lichtgroen loodglazuur aan de buitenzijde is grotendeels compleet. Hij is versierd met gedraaide worstoren en luchtgaten in de vorm van hartjes (zie afbeelding 9). Mogelijk is dit 'Gouds aardewerk' dat in de 18^e en 19^e eeuw in Gouda werd vervaardigd.

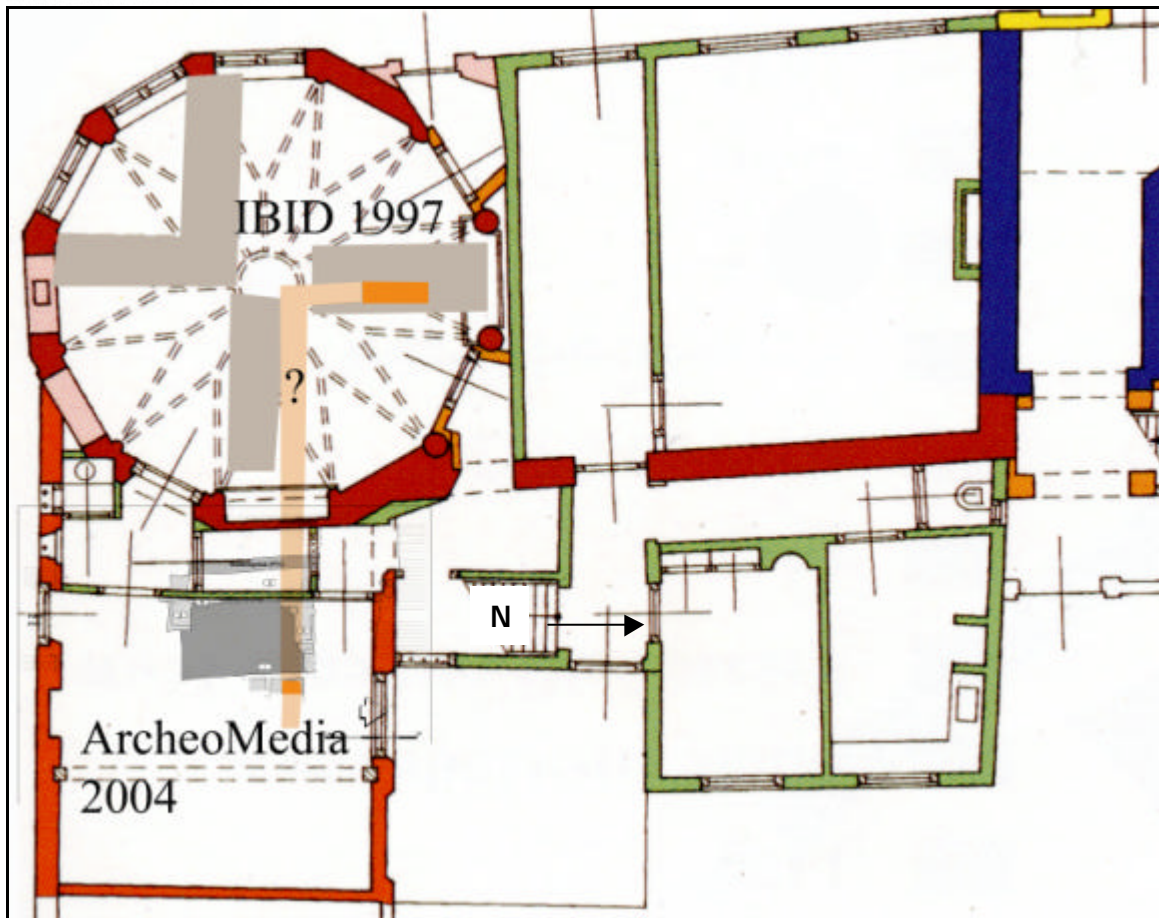
Afbeelding 9: komfoor uit de vulling van de kelder. Waarschijnlijk betreft het Gouds aardewerk.

Twee andere scherven zijn van een bloempot en een kan van roodbakkend aardewerk. Beide dateren uit de 18^e of 19^e eeuw. Een vierde scherf is van een schoteltje van porselein. Deze scherf kan van de 19^e tot in de 20^e eeuw dateren.

Op grond van de pijpenkoppen en het aardewerk kan de vulling van het keldertje in de tweede helft van de 19^e eeuw of het begin van de 20^e eeuw gedateerd worden.

3.3.3 Interpretatie

De aangetroffen kelder is waarschijnlijk als voorraadkelder gebruikt en na de buitengebruikstelling gevuld met afval. De datering van de kelder wijst op gelijktijdigheid met het woonhuis dat eind 18^e eeuw direct naast het twaalfhoekige deel van de Jeruzalemkapel werd gebouwd. Afbeelding 10 toont een projectie van de aangetroffen sporen op de geperiodiseerde plattegrond van RDMZ uit 1940. Zowel spoor 5 als spoor 3 (zie afbeelding 7) zijn op de betreffende plattegrond afgebeeld en worden omstreeks 1800 gedateerd. Juist ten westen van spoor 5 bevindt zich de opening van de kelder en de gehele opzet suggereert gelijktijdigheid van muur en kelder. Derhalve heeft de kelder waarschijnlijk onderdeel gevormd van het 18^e-eeuwse woonhuis. Via de gang, direct ten oosten van de twaalfhoekige kapel was de kelder toegankelijk (zie afbeelding 10).

Afbeelding 10: projectie van de aangetroffen sporen op de geperiodiseerde plattegrond van RDMZ. In oranje de door IBID en ArcheoMedia aangetroffen funderingen. Deels naar Denslagen 2001, 272.

De muur die door de kelder wordt oversneden (spoor 4), is logischerwijs ouder dan de kelder zelf. Hoe oud precies blijft vooralsnog onduidelijk, aangezien het baksteenformaat (22x10,5x5,5 cm) niet goed te dateren blijkt.¹⁰ Tevens is niet duidelijk tot welke structuur dit muurfragment heeft behoord. Mogelijk heeft de muur onderdeel uitgemaakt van een kloostergebouw van voor de huidige klooster-vleugel die op 1590 wordt gedateerd. In 1585 sloot hier ook al een gebouw aan op de Jeruzalemkapel (zie afbeelding 2). Een tweede mogelijkheid is dat de muur zelfs ouder is dan de kapel. De muur kan dan in verband worden gebracht met een ander muurfragment, dat tijdens het onderzoek van IBID in 1997 werd aangetroffen. Dit muurfragment is toen geïnterpreteerd als onderdeel van het woonhuis van Geertruid Florisdochter, dat voor de bouw van de Jeruzalemkapel op deze locatie stond. Spoor 4 staat vrijwel haaks op deze muur (zie afbeelding 10, het in oranje aangegeven muurwerk). Daarnaast lijkt een in 1997 veronderstelde hoekconstructie op de juiste plaats te liggen voor aansluiting op het muurtje ons onderzoek. Tegen deze laatste interpretatie pleit echter het verschillende baksteenformaat. De muur uit 1997 is opgebouwd uit bakstenen van het formaat 24x11x5 cm, terwijl de in 2004 aangetroffen muur uit bakstenen van het formaat 22x10,5x5,5 cm bestaat.

¹⁰ Gawronski en Veerkamp 2004, 18-19. Zie de grafiek waarin baksteenvolume en datering tegen elkaar zijn afgezet.

3.4 Beantwoording onderzoeksvragen

- *Wat was de functie van het keldertje?*

Tijdens het onderzoek zijn geen duidelijke aanwijzingen aangetroffen voor de originele functie van de kelder. De bemonsterde vulling is waarschijnlijk pas na de buitengebruikstelling in de kelder gestort. Waarschijnlijk is de kelder in gebruik geweest als voorraadkelder.

- *Wat is de datering van het keldertje?*

Zoals hierboven gesteld kan de over het keldertje lopende muur waarschijnlijk rond 1800 gedateerd worden. Gezien de ligging en oriëntatie is het keldertje waarschijnlijk gelijktijdig met deze muur gebouwd.

- *Kan het keldertje zichtbaar blijven in de nieuwe inrichting van de ruimte?*

Direct aansluitend op de uitvoering van de archeologische begeleiding is het, in overleg met de gemeentelijk archeoloog en aannemer, niet nodig geacht het keldertje op te nemen in de inrichting van de betreffende ruimte. Voor de aanleg van een betonnen vloer is het keldergewelf deels verwijderd. De overige muurresten en de niet uitgegraven vulling van het keldertje zijn onder deze vloer bewaard gebleven.

4. CONCLUSIES

In juni 2004 zijn door ArcheoMedia BV archeologische resten onderzocht, welke tijdens restauratiewerkzaamheden aan de Jeruzalemkapel te Gouda aan het licht waren gekomen. De Jeruzalemkapel werd aan het begin van de 16^e eeuw op deze plek gebouwd, op een locatie die al vroeg in de Goudse stadsgeschiedenis bewoond is geweest, naast het van oorsprong 15^e-eeuwse klooster van de Collatiebroeders. Na de dood van de particuliere stichter van de kapel werd dit bijzondere gebouw opgenomen in het kloostercomplex. In de 18^e eeuw werd het rechthoekige noordelijk deel van de Jeruzalemkapel vervangen door een woonhuis. Dit woonhuis strekte zich ook ten oosten van de kapel, dus ter plaatse van de onderzoekslocatie, uit.

Tijdens het onderzoek werd een kleine kelder vrijgegraven, waarbij in totaal zes sporen werden gedefinieerd. Uit een projectie van de aangetroffen sporen blijkt dat de kelder en bovenliggende binnenmuur onderdeel hebben gevormd van het bovengenoemde 18^e-eeuwse woonhuis. Waarschijnlijk werd deze kelder gebruikt als voorraadkelder. In de keldervulling, bestaande uit puin en ijzerslakken, zijn fragmenten aardewerk en kleipijpen aangetroffen, die de buitengebruikstelling van de kelder in de tweede helft van de 19^e of begin van de 20^e eeuw plaatsen. Verder werd een muur aangetroffen die, gezien de oversnijding door de kelder, vóór de 18^e eeuw gedateerd kan worden. Tot welke structuur deze muur heeft behoord is niet duidelijk. Gedacht kan worden aan een voorgaand kloostergebouw of het huis dat aan de Jeruzalemkapel vooraf ging.

Na het onderzoek is in overleg met de gemeentelijk archeoloog besloten het keldertje niet zichtbaar te maken in de betreffende ruimte. Het keldergewelf is deels verwijderd ten behoeve van de aanleg van een betonvloer.

GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR

Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, 2001, versie 2.0, College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), Zoetermeer.

Akkerman *et al.* (red.), 1998: *De Jeruzalemkapel in Gouda*, Gouda.

Bartels, M., 1999: *Steden in Scherven*, Zwolle, SPA/Amersfoort, ROB

Dasselaar, M. van en H. Sprokholt, 1993: Geologie en vroegste geschiedenis van Gouda tot circa 1400, in H. Sprokholt, C. Akkerman en M. van Dasselaar, *Het kasteel van Gouda*, Gouda, 7-29.

Denslagen, W., 2001: *Gouda. De Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst*, Zwolle.

Duco, D.H., 1982: *Merken van Goudse pijpenmakers*, Lochem, De tijdstroom B.V.

Gawronski, J. en J. Veerkamp, 2004: Bakstenen, bouwstenen van Amsterdam, in J. Gawronski, F. Schmidt en M.-Th. van Thoor, *Monumenten en Archeologie 3*, Amsterdam, 11-23.

Habermehl, N.D.B. en R. Wybrands, *Kadastrale Atlas Zuid-Holland 1832*, deel 16, Gouda.

Mark-Hoevers, S. van der, 1986: *Huize groeneweg, de historie van een eeuwenoud gebouw in Gouda*, Gouda.

Kaart van Braun & Hogenberg 1585.